

УДК 338.486:796.5

Ганна Зайчук, начальник відділу туризму туристичної компанії ТОВ "Kartamira",
м. Київ

РОЛЬ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглядаються питання стану та можливостей розвитку туристичної індустрії за рахунок використання рекреаційних ресурсів держави.

Ключові слова: рекреація, природні рекреаційні ресурси, історико-культурні рекреаційні ресурси, рекреаційно-туристична сфера.

Постановка проблеми. Рекреаційно-туристична галузь в світі є однією з найбільших галузей економіки, яка, за свідченням статистичних джерел, формує до 12,5% світового внутрішнього продукту і поглинає біля 15% витрат споживачів.

Туризм і рекреація є одними з найбільш вагомих джерел утворення робочих місць. Це одна з небагатьох галузей економіки, де впровадження нових технологій не веде до скорочення робочих місць, а навпаки – вимагає збільшення кількості і професійної компетентності персоналу [6, 41].

Україна має сприятливі умови і багаті рекреаційні та бальнеологічні ресурси для лікування та відпочинку населення, розвитку туризму і спорту. Унікальні ландшафти, чудові краєвиди, національні парки, заповідники та заказники, мінеральні й термальні води, грязьові джерела створюють необхідні передумови для формування в Україні високорозвиненого, індустріального рекреаційно-туристичного комплексу.

Такі регіони, як Карпати, Полісся, окремі райони Лісостепу, Степу, Причорноморсько-Азовського узбережжя і Криму, в перспективі можуть стати великими, з розвинутою інфраструктурою, рекреаційно-туристичними комплексами на лише загальноєвропейського, а й світового значення.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання стану та можливостей розвитку рекреаційно-туристичної сфери розглядаються у розробках І.М. Школи, В.Ф. Кифяка, Л.В. Гута, В.К. Федорченка.

Мета статті – зробити узагальнюючий огляд можливостей рекреаційних ресурсів для розвитку туристичної індустрії.

Виклад основного матеріалу. Рекреаційні ресурси – це сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та

розвитку фізичних та духовних сил людини, її працездатності. Розрізняють природні і соціально-економічні (або природні і культурно-історичні) ресурси рекреаційної діяльності [7].

З початку 70-х років XX століття почалося широке осмислення питань використання можливостей рекреаційних територій, які б спеціалізувалися на певних видах рекреаційної діяльності для потреб людини. Сьогодні рекреація постає як глобальне явище, яка має ряд стабільних для економічного розвитку параметрів, тому її вважають одним із найперспективніших напрямів суспільно-економічного розвитку. Рекреація як біологічна функція виявляється на конкретній території шляхом дії об'єктивних умов та суб'єктивних чинників, які забезпечують переваги її розвитку на цих територіях [3, 26].

Природні рекреаційні ресурси – це особливості природи, природні та природно-технічні геосистеми, тіла, явища природи, їх компоненти й властивості, природоохоронні об'єкти.

Соціально-економічні рекреаційні ресурси – культурні об'єкти, пам'ятки історії, архітектури, етнографічні особливості території.

Фактори привабливості рекреаційних ресурсів для формування туристичної сфери:

- 31,1% – природа,
- 28,5% – клімат,
- 14,5% – мистецтво,
- 11,3% – історія,
- 7,7% – харчування,
- 3,7% – архітектура,
- 3,2% – релігія [14, 21].

До основних видів рекреаційних ресурсів належать:

- 1) узбережжя теплих морів;
- 2) береги річок, озер та водосховищ;
- 3) лісові та лучні масиви;
- 4) передгір'я та гірські країни;
- 5) міста – столичні та історичні центри;
- 6) міста-курорти або курортні місцевості;
- 7) релігійно-культові комплекси та окремі

споруди, розташовані поза межами населених пунктів;

8) давні міста, фортифікаційні споруди (печерні міста, фортеці тощо), каменярні [5, 24].

До туристичного ресурсу ряд дослідників відносять готельне господарство, транспорт, торгівля, зв'язок тощо.

Тому, поняття “рекреаційні ресурси” мають суттєві відмінності від поняття “туристичні ресурси”, оскільки містять в собі компоненти природи, соціально-економічні можливості і культурні цінності, які задовольняють туристичні потреби споживачів. Але, порівнюючи фактори привабливості рекреаційно-туристичних ресурсів, можна зробити висновок, що природний потенціал є домінуючим фактором задоволення туристичних потреб. Зупинимось на найбільш важливих складових саме природного потенціалу.

Україна має значні рекреаційні ресурси. Частина з них відноситься до ресурсів міжнародного значення.

Фактично вся територія України характеризується наявністю сприятливих кліматичних умов та наявністю різноманітних рекреаційних ресурсів для відпочинку і лікування населення, проведення різних видів туристичної діяльності.

Урізноманітнення та розширення рекреаційної діяльності внаслідок розвитку туризму як масового явища є головною причиною виділення нових рекреаційних територій, а основа їхнього виділення – конкретні ландшафти з індивідуальним набором сприятливих для відпочинку характеристик та природних умов. Оцінка та врахування природних умов і ресурсів сприяють ефективному веденню рекреаційної діяльності в кожній ландшафтній місцевості та правильному визначенню профілю рекреаційної зони.

З туристичної точки зору природні умови з огляду на їхню циклічність та періодичність необхідно розглядати окремо для зимових та літніх видів відпочинку.

Основа територіальної організації туризму – наявність на цій території рекреаційних ресурсів: природних, історико-культурних та соціально-економічних.

Природні рекреаційні ресурси формують компоненти ландшафтних комплексів. Їхні властивості характеризуються якісними та кількісними параметрами, що відповідають потребам відпочинку, лікування та оздоровлення суб'єкта рекреації. А саме:

- рельєф залежно від ступеня розчленованості сприяє формуванню пішохідного, гірськолижного, водного та інших видів відпочинку, зумовлює естетичність території.

- кліматичний комплекс повинен охоплювати дані про стан повітря: чистоту, насиченість фітонцидами, ступінь іонізації. Кліматичні дані є основою для розрахунку середньорічної кількості сприятливих для кліматотерапії днів.

- гідрологічні складові потенційної рекреаційної зони також є сприятливим рекреаційним чинником. Потенційні експлуатаційні запаси термальних вод у цілому по Україні за способами експлуатації становлять:

– при фонтанному способі – 23,2 тис.м³/добу,

– насосному – 125 тис.,

– з підтримкою пластових тисків – 273 млн. м³/добу.

Термальні води розміщені в Україні у двох артезіанських басейнах – Причорноморському і Закарпатському.

- Ріки, озера, ставки, водосховища створюють можливість для водних видів спорту, прогулянок на воді, купання, любительського рибальства. Крім того, до водних плесів тяжіють водоплавні птахи, які є об'єктом спортивного мисливства. Наявність підземних мінеральних вод, пелоїдів свідчить про доцільність розвитку лікувально-оздоровчої рекреації на цій території.

- Ліс – є також важливим ресурсом і однією з головних умов для визначення та формування рекреаційних зон.

Важливе значення має ступінь благоустрою лісових територій, їхній видовий та віковий склад, продуктивність, загальна залісненість території.

Історико-культурні рекреаційні ресурси мають пізнавальне значення і можуть бути використані для задоволення духовних потреб населення. Географічне довкілля – основа життєдіяльності етносу, тому пам'ятки культури, історії, архітектури, народної творчості є його надбанням, що відрізняється унікальністю і неповторністю, тож не може не привертати уваги туристів, адже людині завжди було притаманно цікавитися культурою та надбанням інших етнічних груп [3].

Соціально-економічні рекреаційні ресурси також беруть участь у рекреаційній діяльності. Вони формують матеріально-технічну базу перспективної території. Економічні параметри “продукції” рекреаційної діяльності залежать від різновиду рекреаційного ресурсу, його місцезнаходження, транспортної доступності, технології використання та екологічних характеристик, стану рекреаційного середовища. Ефективність рекреаційної діяльності функціональної зони значно залежить від розгалуженості об'єктів інфраструктури та кваліфікованих трудових ресурсів.

Рекреаційні ресурси свідчать про потенційні

РОЛЬ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

можливості території, а не реалізацію. Усі рекреаційні ресурси за ступенем впливу на формування та розвиток рекреаційної діяльності на певній території можна розділити на такі групи:

- 1) ресурси, функціонально необхідні для конкретних видів відпочинку;
- 2) ресурси, що впливають на процес відпочинку та його ефективність;
- 3) ресурси, що впливають на можливість рекреаційного будівництва та функціонування інфраструктури [5, 32].

Рівень концентрації та комбінування рекреаційних ресурсів визначає масштаби перспективної рекреаційної зони та її спеціалізацію. Рекреаційна зона може бути інтегральною, що охоплює всі види рекреаційної діяльності, або спеціалізованою залежно від наявних рекреаційних ресурсів.

Потреби суб'єкта рекреації фіксовані комплексом оздоровчих, лікувальних, культурно-пізнавальних чи інших занять та залежать від наявності необхідних для реалізації цього комплексу природних умов і ресурсів. Але дуже важливо, у разі формування потенційної рекреаційної зони потрібно утримувати баланс рівноваги між попитом на рекреаційні ресурси території та її можливостями.

Для будь-якої території є екологічна межа щодо використання рекреаційних ресурсів [5, 36].

Слід враховувати, що на характер використання рекреаційних ресурсів надзвичайно впливає екологічний стан території – чистота або забрудненість вод, повітря, ґрунтів, порядок або безладдя в соціально-політичному житті суспільства, економіці країни. Крім того, до найгостріших екологічних проблем багатьох держав світу відносяться забруднення повітря, поверхневих вод, вод морів і океанів, розповсюдження СНІДу, тероризм, а також осередки великих та малих військових конфліктів.

Найбільш захищеними у цьому випадку є природні комплекси в межах територій природно-заповідного фонду [1].

Значним природним ресурсом виступає клімат. Україна належить до держав зі сприятливими погодними умовами для літніх та зимових видів рекреацій. Так тривалість сприятливого періоду для їх розвитку у середньому змінюється від 105 днів на півночі до 180 – на південному березі Криму. Отже, комфортні природні умови для розвитку літніх видів відпочинку, туризму, кліматолікування існують не тільки влітку, але й на початку осені і в другій половині весни. Купальний сезон на більшості територій України на перевищує 80 днів, тоді як у Причорномор'ї і особливо на південному березі Криму він триває 120 і більше днів [5].

Тривалість сприятливого періоду для зимових видів рекреації (лижні, санні, ковзанярські заняття) змінюється від 20 – 26 днів на півдні до 40 і більше днів на півночі та північному сході. Для зимових видів відпочинку найсприятливіші умови існують на гірських масивах Українських Карпат, де період занять гірськолижними видами відпочинку та спорту триває 90 – 100 днів.

Україна багата і на пізнавальні ресурси, хоч їх розміщення і структура мають регіональну специфіку. Так Центральна і Східна Україна багаті на історичні пам'ятки, пов'язані з зародженням і розвитком української історії та культури, південь – є територією, яка багата на пам'ятки античної культури, західна частина України виділяється етнічними особливостями, пам'ятками фольклору, народної архітектури і побуту. Такі об'єкти приваблюють туристів незалежно від сезону і пори року.

Як свідчить досвід розвинутих країн світу, індустрія туризму формується і розвивається, у першу чергу, саме за рахунок збалансованого і правильного використання рекреаційних ресурсів [4].

Природні, історичні, рекреаційні ресурси впливають на створення підприємств по наданню послуг щодо розміщення туристів (готелі, мотелі, пансіонати), сприяють розвитку транспортної мережі, створенню підприємств по виробництву

Таблиця 1.

Природні і біосферні заповідники та національні парки України [5, 40]

Назва	Рік створення	Площа, га
Біосферні заповідники:		
Асканія-Нова ім. Ф.Е. Фальц-Фейна	1898	33307
Чорноморський	1927	87348
Карпатський	1968	63245
Природні заповідники:		
Кримський	1923	44175
Канівський	1925	2027
Український степовий	1961	2764

РОЛЬ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Продовження таблиці 1.

Луганський	1968	1608
Поліський	1968	20104
Ялтинський гірсько-лісовий	1973	14523
“Мис Мартьян”	1973	240
Карадазький	1979	2855
“Дунайські плавні”	1981	14851
“Розточчя”	1984	2080
“Медобори”	1990	10455
Дніпровсько-Орільський	1990	3766
“Сланецький степ”	1996	1700
“Горгани”	1996	5300
Національні природні парки:		
Карпатський	1980	50300
Шацький	1983	32515
“Синевир”	1989	40400
Азово-Сиваський	1993	54000
“Вижницький”	1996	7900
“Подільські Товтри”	1996	261300
“Святі гори”	1997	40600

Таблиця 2.

Основні рекреаційні ресурси України [7].

Мінералогічні ресурси.	<i>Мінеральні води</i> Одним з найважливіших факторів лікувальної рекреації є наявність природних мінеральних вод. За існуючою класифікацією їх поділяють на 8 бальнеологічних груп: <i>Мінеральні грязі.</i> За прийнятою класифікацією, лікувальні грязі поділяються на торфові (прісноводні, мінеральні), мулісті (сапропелі, сульфідні, мінеральні, глинисті) та псевдовулканічні (соночні та гідротермальні). Вони застосовуються для загальних і місцевих аплікацій, грязеводяних ванн, а також у поєднанні з електрпроцедурами.
Фітолікувальні ресурси	Фітолікувальні ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їх водоохоронно-захисними властивостями, цілющим впливом на організм людини і сприятливим санітарно-гігієнічним фоном для лікування, відпочинку, туризму. Площа українських лісів державного значення становить 6,9 мільйони гектарів, а тих, що можуть використовуватися для рекреаційної діяльності, – 4 мільйони гектарів. Комплексна оцінка лісів дала змогу виділити 265 зручних для рекреаційного освоєння територій і окремих місцевостей загальною площею, яка перевищує 1 млн. га
Ландшафтно-рекреаційні ресурси	Гори. Карпати – це середньовисотні гори з вологим теплим кліматом, вертикальною зональністю, значною лісистістю (40%), наявністю сприятливих перепадів висот для організації гірськолижних спусків, лижних полів. Гірські долини, захищені верховинськими хребтами, часто

Продовження таблиці 2.

	характеризуються багатим мікрокліматом для розвитку кліматичних курортів. Рекреаційні ресурси Карпат оцінюються як найперспективніший регіон для відпочинку та лікування упродовж всього року. Кримські гори за екзотичністю не поступаються Карпатам, хоч тут менше сприятливих умов для розвитку зимових видів відпочинку.
Морські рекреаційні ресурси.	Пляжні ресурси зосереджені у приморських територіях Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей та у Криму. Рекреаційна цінність морського узбережжя визначається поєднанням сприятливих кліматично-бальнеологічних та ландшафтних ресурсів. Для рекреації можна використовувати близько 1500 км морського берега різного типу. Найвищу рекреаційну цінність має невелика територія Південного берега Криму, захищена з півночі Кримськими горами. Азовське узбережжя є також важливим у курортно-рекреаційному відношенні. Тут розташовано бази відпочинку, санаторії.
Фауністичні ресурси	Тип рекреаційних ресурсів, що представлений надзвичайно цікавим тваринним світом різних регіонів України.
Туристично-пізнавальні ресурси.	До групи пізнавальних ресурсів відносяться пам'ятки історії, історико-архітектурні пам'ятники, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди культури, спорту, ремесла, пам'ятники фольклору тощо.

товарів туристичного сервісу, роздрібною торгівлі та громадського харчування [6]. Крім того, виникає необхідність розвитку індустрії дозвілля та інформаційно-рекламної діяльності.

Це в свою чергу вимагає якісного і кількісного розвитку персоналу, а значить – впливає на створення навчальних закладів для підготовки фахівців для цієї індустрії.

Таким чином, основою розвитку туристичної індустрії нашої держави мають бути можливості природно-історико-етнографічної рекреації. Це дасть змогу активному розвитку рекреаційно-туристичної сфери, яка базуватиметься на створенні рекреаційного середовища, на найбільш раціональному використанні територіального поєднання природних умов, ресурсів, історичних та архітектурних пам'яток.

І в залежності від ступеня доступності цих ресурсів та створення оптимальної системи їх експлуатації з метою розвитку туризму вони матимуть для України велике економічне значення.

Висновки. Для України розвиток рекреації і туризму набуває сьогодні особливого значення.

В силу зростання ролі інтелектуального

капіталу і необхідності підвищення життєдіяльності населення актуальною стає проблема соціального прогресу суспільства і розвитку самої людини. Власне цим визнається головна мета розширеного відтворення, творчого, найбільш ефективного і постійно зростаючого ресурсу економіки. У цьому контексті рекреація і туризм сьогодні розглядаються як національне явище сфери реалізації прав і потреб людини в системі життєзабезпечення як сфера технології реалізації потреб і попиту в ринкових умовах, як специфічний сектор національної економіки і як невід'ємна складова соціально-економічної політики держави та регіонів.

Необхідність пошуку раціональних шляхів активізації використання рекреаційно-туристичного потенціалу диктується також перспективами економічних результатів та соціальних наслідків розвитку цього сектору національної економіки, який може і має стати реальним засобом її оздоровлення, відновлення культурного та духовного потенціалу народу України, його трудового потенціалу.

Як показують соціологічні дослідження, в перший місяць після активного відпочинку

